

NYHEDSBREV

Nr. 12
April
2020

Nyhedsbrev fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab nr. 12

Redaktionen afsluttet ultimo marts 2020

Ansvarshavende redaktør: Karen Skovgaard-Petersen

Redaktion:

Sanni Nimb · sn@dsl.dk · 27 26 56 40

Gert Posselt · gp@dsl.dk · 50 77 74 84

Peter Zeeberg · pz@dsl.dk · 22 26 89 09

Kontakt: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab,

Christians Brygge 1, 1219 København K

Telefon: 33 13 06 60

Åbningstider: hverdage 9-15, fredag 10-14

Mail: sekretariat@dsl.dk

Hjemmeside: dsl.dk

ISSN: 2445-9984

Forsiden: Karen Blixen som modtager af Boghandlernes Gyldne

Laurbær den 6. november 1952. Nordisk Pressefoto (Wikimedia Commons).

PRESSEKLIP

»Find dog pengene til *Den Danske Ordbog*«

Politikens leder, 10. november 2019

»Prosaik skønhed såvel som visdom som en pludselig, utidig gave fra det hinsides!«

Lars Bukdahl, *Weekendavisen*, 22. november 2019, om Peter Seeberg:
Øvrige noveller og kortprosa

»Med denne definitive udgave af forfatteren Johannes Jørgensens selvbiografiske klassiker »Mit livs legende« får man både et enestående indblik i kulturen omkring 1900 og en kompleks omvendelseshistorie fra protestantisme til katolicisme.«

Bo Hakon Jørgensen, *Kristeligt Dagblad*, 10. januar 2020

Gilgamesh fra det gamle Babylon, Platons dialoger, islandske sagaer, den franske Roseroman fra middelalderen, Boccaccios *Dekameron*, Shakespeares dramaer, romanen *Jin Ping Mei* fra 1500-tallets Kina, Murakamis japanske romaner – verdenslitteratur fra de ældste tider til i dag strømmer ind på det danske

bogmarked i nye oversættelser. Som dansksprogede læsere har vi direkte adgang til tekster fra fjerne egne og fjerne tider.

Det er der i og for sig ikke noget nyt i. Lige siden middelalderen er tekster blevet oversat til dansk fra mange forskellige sprog. Gennem årene er den geografiske horisont naturligvis blevet udvidet så vi nu kan læse litteratur fra alle verdensdele på dansk, men grundlæggende har udenlandsk litteratur i oversættelse været med til at forme og påvirke dansk sprog og litteratur – og dermed danske sprogbrugeres horisont og verdensbillede – lige så længe som dansk har eksisteret som skriftsprog.

Mange tekster er blevet oversat til dansk igen og igen. En tekst er ikke bare oversat én gang for alle, tværtimod, oversættelser er stadige fornyelser. *Iliaden* og *Odysseen* fik nyt liv i gymnasiernes oldtidskundskabstimer da Otto Steen Dues oversættelser i 00'erne erstattede Christian Wilsters hæderkronede versioner fra 1830'erne. Peter Zeebergs oversættelse af Saxos latinske danmarkshistorie fra 2000 er den sjette i rækken siden 1500-tallet, og den er, som en anmelder skrev, så medrivende at man næsten ikke kan lægge den fra sig.

Oversættelser udgør med andre ord et væsentligt, men også temmelig overset område af den danske litteraturhistorie. Det vil vi gerne gøre noget ved. I første omgang vil man i *Dansk Sproghistories* sidste bind, der udkommer næste forår, kunne læse et kapitel om emnet. Og allerede i dette forår får vi opdateret et nyttigt redskab til studiet af oversættelser, nemlig den store database over skandinaviske oversættelser af oldtidens og middelalderens tekster (*skandinaviske-oversaettelser.net*) som så dagens lys i 2007.

Karen Skovgaard-Petersen · ksp@dsl.dk

»Oprigtigt talt, saa er det jo meget vanskeligt at se, hvad jeg overhovedet kan gøre i Verden«. Sådan skrev Karen Blixen i dybeste mismod i april 1931 til broderen Thomas Dinesen. Den kaffefarm, som hun så indædt havde kæmpet for at bevare, var uigenkaldeligt tabt, og hendes drøm om at leve resten af livet som farmer i Afrika var knust. Til denne ulykke føjede sig kort efter endnu en, da hendes elskede, englænderen Denys Finch Hatton, døde i et flystyrt. Thomas Dinesen fortæller, at da han sidst på sommeren samme år genså søsteren, var det, som om han så »et fremmed menneske, skyggen af en kvinde, som jeg engang havde kendt. Et øjeblik gik det gennem mig: Ja, så er det altså slut!«.

Men slut var det så langtfra. I de sidste måneder i Afrika overvejede Karen Blixen indgående, hvilken vej i livet hun skulle vælge. En ide om at gå i lære som kok i Paris blev forkastet, og hun besluttede sig for at forfølge et spor, hun tidligere havde betrukket, men siden var kommet fra. Hjemkommet til Rungstedlund satte hun, på trods af legemlig og åndelig udmattelse, nu alt ind på at skrive. Resultatet blev *Seven Gothic Tales* (1934), der året efter udkom på dansk under titlen *Syv fantastiske Fortællinger* og meget hurtigt sikrede hende en plads som national og international stjerne. Forfatterskabet udfoldede sig siden i form af en lang række større og mindre fortællinger, der – ofte fra overraskende vinkler og med underfundig ironi – kredser om aktuelle temaer som identitet, selvrealisation og kønsroller. Karen Blixen var fra debuten til sin død en altid aktuel og nærværende person i dansk kultur, og hun var flere gange på tale som modtager af Nobelprisen.

og Verden, saa effektivt
 tilbage eller fortrængt,
 hele Eksistens for om to
 eniger, men som blim
 ider 3, saa de uopfor
 med Fronten. For ^(over) en 1

Karen Blixen. Værker i syv bind afsluttes i foråret 2020 med udgivelsen af *Skæbne-Anekdoter og Skygger paa Græsset · Essays*. *Skæbne-Anekdoter* rummer blot fem fortællinger, men flere af dem hører til blandt forfatterens mest læste, bl.a. »Babettes Gæstebud«. I *Skygger paa Græsset* vender Karen Blixen en sidste gang tilbage til det Afrika, som hun forlod næsten 30 år før; et af bogens kapitler handler om somalieren Farah, der i de 17 år i Afrika var hendes hushovmester. I samme bind findes 14 essays, som Karen Blixen skrev i perioden 1923-1959. Her beskæftiger hun sig med så forskelligartede emner som moderne ægteskab, kvindens rolle gennem tiden, retstavning og dyreforsøg.

Karen Blixen. Værker 1-7 er blevet til i et samarbejde med Rungstedlundfonden, Gyldendal og DSL. Ud over Karen Blixens tekst(er) rummer hvert bind en introducerende efterskrift samt kommentarer. Udgivelsesarbejdet er støttet af Aage og Johanne Louis-Hansens Fond, Augustinus Fonden, Dansk Tennis Fond, Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorcks Fond, Moth-Lunds Fond, Statens Kunstråds Litteraturudvalg og Velux Fonden.

Syv fantastiske Fortællinger, 1935

Den afrikanske Farm, 1937

Vinter-Eventyr, 1942

Gengældelsens Veje, 1944

Sidste Fortællinger, 1957

Skæbne-Anekdoter, 1958

Skygger paa Græsset, 1960

Nicolas Reinecke-Wilkendorff · nrw@dsl.dk

(for maals bevidst) mang
te af Tilværelsen, at den
sig ud, ikke alene som
d. Jeg følte da Beprikkelse
murede unge Inas marchere
kamp er et Fællesskab, og

Forestil dig at du engang i fremtiden når du sidder med en tekst på skærmen, kan få en forklaring på et ords betydning frem når blot du klikker på det på skærmen. At kunne koble de enkelte ord i en digital tekst ikke blot til en artikel i en af vores ordbøger, men også til den helt rigtige definition, er blot en af visionerne i det leksikografiske arbejde på DSL. En anden er at give vores ordbogsbrugere nye, spændende muligheder for at søge i både vores moderne og ældre digitale ordbøger. Måske er man interesseret i synonymerne til et ældre dansk ord eller det moderne ord for det samme, eller man vil gerne se alle historiske ord inden for et bestemt emne, fx tøj og påklædning.

Alt dette kan blive muligt hvis man sammenkobler de enkelte betydninger i vores mange ordbøger på tværs af den tidsperiode som de dækker. Hvis dette skulle udføres af mennesker, ville det tage mange år. Heldigvis har DSL sammen med førende forskere i Europa fået mulighed for at undersøge om man kan anvende kunstig intelligens til opgaven. I EU-projektet ELEXIS bliver de første eksperimenter med automatisk sammenkobling af danske betydninger lige nu udført i et samarbejde mellem DSL og National University of Ireland.

Udfordringen er sprogets udvikling som den afspejles når man sammenholder den historiske ordbog *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) og den moderne ordbog *Den Danske Ordbog* (DDO). De har stadig mange betydninger tilfælles, men der er også mange betydninger der kun er i ODS. *Kniv* betød fx også engang ‘en dygtig person’, en betydning man i dag genfinder i udtrykket Kirsten Giftkniv, ligesom det også førhen har været brugt »om det mandlige avlelem (Penis)«, som ODS formulerer det. Adjektivet *storslået* har engang haft en negativ betydning »grov, plump af skikkelse«, som i »hans Lemmer vare storslaaede og plumpe«. I dag er kun den positive betydning ‘pompøs; prægtig’ bevaret fra ældre dansk. Der er selvfølgelig også kommet helt nye betydninger til i DDO, fx *grøn* i betydningen ‘miljøbevidst’.

Arbejdet går derfor ud på at leksikografer på DSL noterer sammenhængen mellem betydningerne af 500 udvalgte ord der er med i begge ordbøger. Ved brug af maskinlæringsteknikker der udleder mønstre i leksikografernes opmærkninger af de 500 ord, beregner en computer den mest sandsynlige sammenkobling – eller mangel på samme – for de resterende mange ordpar i de to ordbøger.

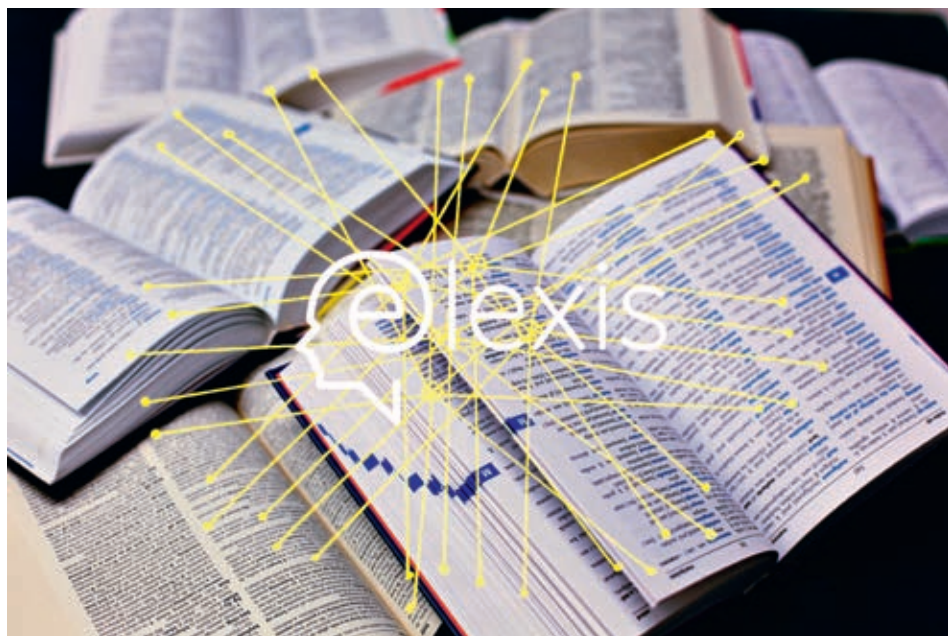
Opgaven er ikke spor trivial, heller ikke når der rent faktisk er tale om helt identiske betydninger, for forklaringerne kan være formuleret

honning (sb.)-19066432	
1) i egl. bet.	exact 1-sød, klæbrig, gyld
1. 1) plantesaft (jf. bet. 1. 2), der er opsugt af bier (jf. Honningbi), om exact	1-sød, klæbrig, gyld
1. 2) saft, indeholdende drue- og rørsukker, der findes i blomsterens st	
2) billedl. ell. overf.. Især (mods. Galdø, Malurt) om hvad der er sødt, exact	2-sødt el. meget beh
tændstik (sb.)-19016564	
1) lille (præpareret) pind (ell. voksstabel, jf. Voksstændstik), hvis ene en exact	1-lille træpind der er i
2) (i. br.) billedl.; især i nevsæt, personbetegnelse (jf. Stivstikker), Tilsk	

meget forskelligt i de to ordbøger. Ordet *honning* er fx i ODS beskrevet med fokus på den biologiske proces: »plantesaft, der er opsugt af bier, omdannet i deres tarmkanal og atter gylpet op« hvorimod DDO snarere interesserer sig for hvordan det indtages: »spises på brød el. bruges som ingrediens i mad«. Der ligger endnu en opgave og venter hvad angår behandlingen af ord i ODS der ikke længere findes i sproget. Her må andre beregningsmetoder tages i brug. Hvilket moderne danske ord betyder fx mest det samme som *Pyntpenge*: »penge, der gives en kvinde som tillæg til hendes løn«?

ELEXIS er finansieret af EU's Horizon 2020-program og løber frem til 2022. Læs mere på elex.is.

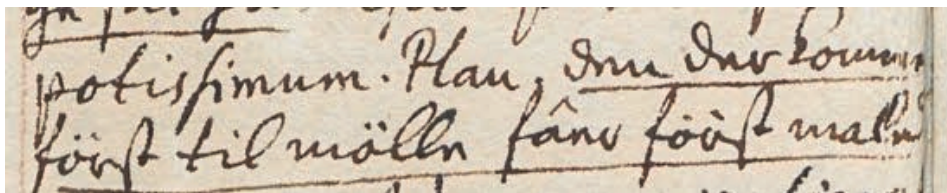
Sanni Nimb · sn@dsl.dk

FRA JYSKE LOV OVER ORDSPROG TIL 😊😊😊

Bind 4 i serien *Dansk Sproghistorie* 1-6 med titlen *Dansk i brug* udkom den 17. marts.

Ordsprog benytter vi ofte i dagligdagens kommunikation. Tænk bare på *Man kan ikke både blæse og have mel i munden*, som kendes fra middelalderen, hvor det i Peder Låles ordsprogssamling lød: »Man kan eij baade blæsæ oc haffwe meel i mwnne«. Ordsproget *Den der kommer først til mølle, får først malet* optræder i Matthias Moths ordbog fra tiden omkring 1700. Det er et eksempel på hvor kreativt et ordsprog kan bruges, og hvor lille en del af det der skal udtales, før vi alle forstår budskabet. *Først til mølle-princippet* bruger vi når noget skal fordeles uden at der er nok til alle.

Matthias Moths ordbog fra omkring år 1700 under opslaget 'Først'

Fjerde bind af *Dansk Sproghistorie* har fået titlen *Dansk i brug* og viser i 16 rigt illustrerede kapitler hvordan dansk gennem tiden er blevet påvirket af forskellige sproglige genrer – fra middelalderens første lovtekster over 1700-tallets aviser på vers til nutidens sprog på de sociale medier.

Vigtige påvirkninger er således kommet fra juridisk sprog, bibeloversættelser og salmer. En gængs talemåde som *kaste perler for svin*, der optræder allerede i *Christian 3.s Bibel* fra 1550, bruges endnu i dag.

Et andet tema er påvirkningen fra mere folkelige genrer som folkeviser, højskolesang og altså 600 år gamle og stadig levende ordsprog.

Også udviklingen i mediernes sprog kan man læse om – fra den første dansksprogede avis over radio- og tv-kanaler til nyere kommunikationsformer opstået med internettet og mobiltelefoner.

Endelig gøres der rede for hvornår det blev almindeligt at kunne læse og skrive i Danmark, hvordan vi er blevet undervist i dansk, og hvordan den sproglige standardisering opstod med særligt fokus på den sproglige korrekthed og på de idealer man i øvrigt har opstillet for et smukt og godt nationalsprog.

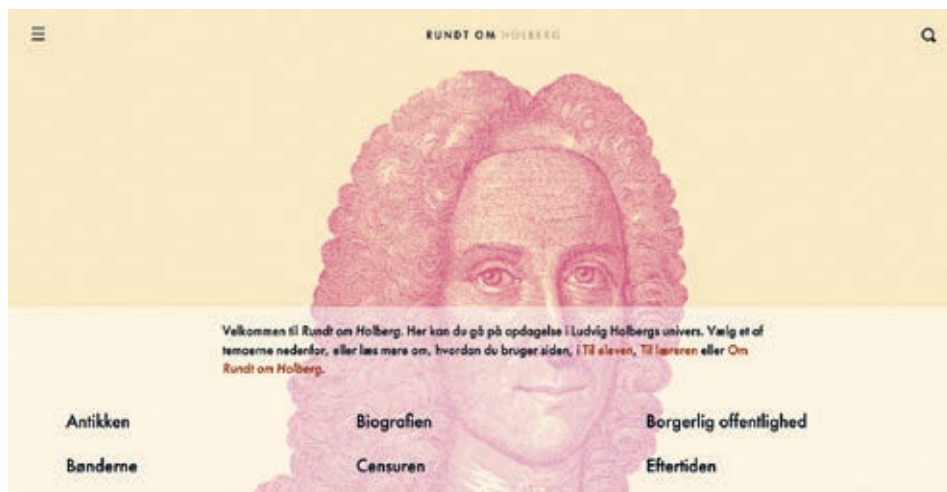
Dansk Sproghistorie er finansieret af Carlsbergfondet.

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk

HOLBERG TIL GYMNASIEBRUG

Det sidste element i DSL's Holbergprojekt ligger nu færdigt. Der er tale om et omfattende undervisningsmateriale til brug i gymnasiet, der under titlen »Rundt om Holberg« leverer introduktioner, billedmateriale, opgaver, gloselister – og links til et væld af tekster på *holbergsskrifter.dk*. Materialet er udarbejdet af gymnasielærer Sune Berthelsen og udgivet af Aarhus Universitetsforlag, og der har straks vist sig stor interesse i gymnasiekredse. Men man behøver nu ikke være gymnasieelev for at blive fænget af de mange spændende temaer på *rundtomholberg.dk*.

Peter Zeeberg · pz@dsl.dk

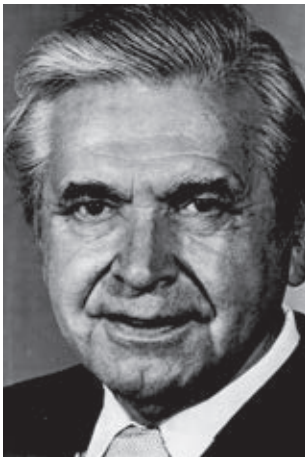

DANSK VIDENSKAB I MIDDELALDEREN

Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi er en samlet udgave af de latinsprogede videnskabelige værker fra middelalderen der har danske forfattere. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab besluttede at forestå udgivelsen i 1946 – og nu er det sidste af de i alt fjorten bind i trykken. Det indeholder en samling af logiske og lingvistiske afhandlinger – såkaldte *sophismata* – fra Paris Universitet omkring 1270'erne, hvori der er to vægtige bidrag af Boethius de Dacia («Bo fra Danmark»), en af tidens allerskarpeste tænkere. Arbejdet på dette bind, som bød på ekstraordinære vanskeligheder, har med afbrydelser stået på i 50 år og har kastet mange biprodukter af sig i form af tidsskriftsartikler, udgaver af beslægtede tekster og en katalog i to bind over samtlige ca. 3.000 bevarede *sophismata* fra 1200-tallet. I tilknytning til arbejdet på *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* blev der i 1960'erne i København skabt et lille, men dynamisk, miljø for udforskning af middelalderens filosofi, som gennem årene har tiltrukket gæsteforskere fra mange lande, så DSL's nationale projekt har ikke blot gjort gamle danske tænkere kendt i udlandet, det har også indirekte haft stor betydning på internationalt plan.

Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi er finansieret af Carlsbergfondet.

Sten Ebbesen

I 1946 blev *Corpus Philosophorum* grundlagt af to herboende tyske jesuitter Heinrich Roos (1904-1977) og Alfred Otto (1903-1982). Roos (tv.) virkede som ledende redaktør frem til 1972. Herefter overtog to danske klassiske filologer ledelsen, først Jan Pinborg (1937-1982) (i midten) og efter hans død Sten Ebbesen (f. 1946) (th.).

DAGENS ORD I DEN DANSKE ORDBOG

Siden november 2009 har *Den Danske Ordbog* hver eneste dag på forsiden af hjemmesiden *ordnet.dk/ddo* og ordbogens app haft et Dagens ord. På 10 år er det blevet til 3.652 forskellige af slagsen, et ord eller et fast udtryk som redaktørerne har udvalgt pga. en form for dagsaktuel relevans, fx en nyhed i samfundet, en mærkedag eller noget der vedrører årets og naturens gang.

Redaktionen har fejret 10-årsjubilæet ved at justere modellen en smule så Dagens ord fremover får et mere sprogligt fokus. Hensigten er at ordet eller udtrykket skal give brugeren en sproglig ahaoplevelse og bidrage til at sætte fokus på det danske sprogs alsidighed og mangfoldighed. Derfor tager vi nu fat på temaer som udtale, ordenes oprindelse, stavning, orddannelse, dialekter, flertydighed og meget andet.

Redaktionen for *ordnet.dk* · *ddo@dsl.dk*

TALEMÅDER

Christian den 3.s Bibel – den første fuldstændige oversættelse af Bibelen til dansk – udkom i 1550. Oversættelsen satte sit præg på eftertidens bibelsprog, men har også haft stor indflydelse på talemåder og bevingede ord i almensproget. Det gælder fx udtryk som *sætte sit lys under en skæppe* ‘af beskedenhed undlade at fremhæve det man er god til’ fra Matthæusevangeliet (Matt) 5,15 og *ikke en tøddel* ‘ikke det mindste’ fra Matt 5,18, der begge i uændret form kendes og bruges af mange i dag – også selv om ordene *skæppe* og *tøddel* nu er sjældne. Vendingen *gråd og tænders gnidsel* ‘stor klage og smerte’ fra Matt 8,12 ses og høres også i dag, men her gælder det at den nyeste bibeloversættelse fra 1992 har fundet det nødvendigt at ændre til det måske mere umiddelbart forståelige *gråd og tænderskæren*. Lad os se om det udrydder *tænders gnidsel*!

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk

UNDER STREGEN

Den Danske Ordbogs bestræbelser på at undgå sexismen har på det seneste opnået det ultimative ridderslag det er at blive mål for landets førende satirespalter. Først *Politikens* »At tænke sig«, og kort efter netmediet *RokokoPosten*. Redaktionen er ganske klar over det, men for andre var det en velkommen påmindelse om hvilken balancegang det indebærer ikke at ville krænke nogen. Ifølge *RokokoPosten* er det ordbogens plan helt at fjerne ordene ‘mand’ og ‘kvinde’ fra ordbogen eftersom de »deler befolkningen unødigt op«. Og man burde jo fortsætte med andre former for upassende polarisering, såsom »race, seksualitet eller handicap« – men ups!: »Ved redaktionens afslutning havde *RokokoPosten* modtaget en klage fra flere vrede Instagram-brugere, der påpeger, at begrebet ‘handicap’ er nedsættende og bør erstattes med ‘kropslig variation, der ikke ville volde nogen vanskeligheder, hvis verden var mere retfærdig’.«

Peter Zeeberg · pz@dsl.dk